

srednjega veka, stoji živa slika mesta, ki vrvi od množice ljudi v pristanišču, v carinarnici, v krčmah, v karanteni, v predmestju v suknarskih manufakturah, v državnih upravnih zgradbah in skladiščih, v trgovskih in obrtnih hišah in delavnicah, na slikarskih odrih v cerkvah, v šolah. V zasenčenih sobah hiš se je razmišljalo o zvezdah, umetnosti, filozofiji, kjer so misli segale v zarobje čudeža krhkega človeškega življenja. V borilnici pa so mladi plemiški sinovi nabirali izkušnje v sabljanju in spoznavali ob koncu 15. stoletja rušilno moč topov in ubijalsko moč ognjenega orožja. Pri vsem tem je imela trgovina izreden pomen in močan vpliv na mentaliteto, običaje, življenjski slog – na vse tisto kar lahko prepoznamo kot vrednote, iz katerih so izhajali, ko so tkali svoje načrte in ko so vstopali v svet preko meja svoje države. Trgovina je bila eden od tistih skupnih imenovalcev, ki so zagotavljali uspešnost države v odnosu do drugih in ki so omogočali sobivanje v neki urejenosti, ki jo lahko smatramo za moderno v svetu, ki jih je obkrožal.

Knjiga »Poslovna uspešnost trgovcev v srednjeveškem Dubrovniku« je napisana skrbno, podrobno in natančno. Zadovoljila bo zahtevne specialiste, vedoželjne študente in tudi tiste, ki jih zanima gospodarski fenomen srednjeveških plemiških republik, še posebej dubrovniške. Hkrati pričujoča knjiga potrjuje dr. Ignacija Vojeta za gotovo najboljšega poznavalca dubrovniške zgodovine pri nas in za enega najboljših poznavalcev srednjeveške zgodovine Dubrovnika nasploh.

Vasko Simoniti

Igor Grdina, **Slovinci med tradicijo in perspektivo. Politični mozaik 1860-1918**. Ljubljana : Študentska založba, 2003. 386 strani.

Zgodovina habsburške monarhije, srednjeevropskega imperija številnih narodov, kultur in ver, je eno od tistih področij zgodovinopisja, ki nikoli ne izgubijo svoje atraktivnosti. V Zahodni Evropi in v ZDA ni zanimanje zgodovinarjev zanj nikoli zamrlo; ponekod je pogosto tudi presegalo meje kritične presoje kompleksnih političnih, kulturnih in gospodarskih procesov mnogonarodne tvorbe v srcu Evrope in se izgubljalo v idealističnih pretiravanjih. Po drugi strani pa so v državah, ki so po prvi svetovni vojni nastale na vzhodu nekdanje habsburške monarhije številni pisci kar tekmovali med sabo, kdo bo znal opisati zloglasno »ječo narodov« v temnejših in grozovitejših barvah. Tudi v slovenski historiografiji tovrstnih gorečnežev ni nikoli manjkalo, čeprav je treba priznati, da se je nemajhen del znanstvenikov tudi v jugoslovanski dobi uspel izogniti čerem nekritičnega vrednotenja slovenskega bivanja v habsburški monarhiji; to velja tako za monarhistično kot tudi komunistično Jugoslavijo.

Po državni osamosvojitvi smo tudi slovenski zgodovinarji intenzivirali raziskovanje slovenske politike v habsburški monarhiji, pri čemer smo se znali vklopiti v tedanji prevladujoči tok v srednjeevropskih historiografijah, ki je na novo odkrival nekatere najbolj zanimive segmente habsburške preteklosti. Eden od znakov renesanse na tem področju so bile tudi študije o vodilnih slovenskih politikih staroavstrijske dobe (dr. Janeza Evangelista Kreka, dr. Antona Korošca, dr. Ivana Šusteršiča, dr. Janka Brejca...). Nekoliko dlje pa smo morali počakati na monografijo, ki bi kritično ovrednotila celotno obdobje slovenskega dozorevanja v politični narod, od trajne uveljavitve ustavne ureditve v habsburški monarhiji (1860/61) pa do njenega razpada in vključitve Slovencev v jugoslovanski državni okvir (1918). Danes že lahko rečemo, da se je čakanje izplačalo, saj smo lani dobili na knjižne police mojstrski prikaz *Slovinci med tradicijo in perspektivo*, ki ga je v obliki *političnega mozaika* zapisal ddr. Igor Grdina.

Nekoliko bolj pozorni spremljevalci Grdinovega izjemno bogatega znanstvenega dela smo njegov pogled na slovensko zgodovino v okviru habsburške monarhije že lahko spremljali in ocenjevali v njegovih številnih študijah, v katerih je znal bralstvo pritegniti s svojim priostrenim čutom za podrobnosti in mogočnim narativnim talentom. Grdinova knjiga o *Slovincih med tradicijo in perspektivo* vsebuje najboljše elemente kvalitetne zgodovinske študije, pri čemer združuje vse dobre lastnosti tradicionalnega zgodovinopisja in sodobnih znanstvenih prijemov, ki iz množice podatkov in citatov ustvarjajo izredno berljivo in fascinantno besedilo v obliki mozaika človeških usod izginulega, a nikoli pozabljenega imperija v srcu Evrope.

Grdina začenja svojo pripoved s kratko oceno začetkov slovenskega narodnega gibanja, ki je že od konca 18. stoletja delovalo kot »nekakšna koalicija med 'razsvetljenci z dežele' (Anton Tomaž Linhart,

Valentin Vodnik, pozneje Bleiweis in njegov krog), tradicionalističnimi duhovniki (o. Marko Pohlin) in lokalnimi imenitniki (Žiga Zois baron Edelsteinski), ki jim je dunajski centralizem – čeprav na različne načine – izpodmikal tla pod nogami«. Sploh je potem skozi celotno knjigo Grdina zelo kritičen do t. i. »slovanske politike« dunajskih vladnih krogov, pri čemer pa njegova kritika nikoli ne prestopi meje uravnotežene predstavitve razmerij med centrom in slovenskimi deželami. Tako tudi ugotavlja, da se je v začetku ustavne dobe slovensko narodno gibanje, ki je sprva »temeljilo predvsem na neformalnih (prijateljskih, znanskih, poklicnih) zvezah«, zdelo z dunajske perspektive »precej benigno«. Slovensko narodno gibanje takrat ni imelo niti enega dnevnika, njegova glavna institucionalna oblika pa so bile čitalnice, ki »so po vplivu na javno življenje močno zaostajale celo za angleškimi družabnimi klubi ali francoskimi kulturniški saloni«.

Slovensko narodno gibanje se je profiliralo v prvi vrsti v boju z nemškimi ustavoverci, na zahodni meji pa v obrambi pred agresivnim italijanskim nacionalizmom. Obkroženost z močnimi nasprotniki je slovenske politike silila v »slogaštvo«, ki je v sedemdesetih letih 19. stoletja izgubilo na udarni moči zaradi nastopa radikalnih »mladoslovencev«. Spoznanje, da notranjepolitične delitve zgojijo krepitvo zunanje »sovrage«, je slovensko politiko kmalu spet združilo pod zastavo slogaštva, ki je nato ponosno vihrala vse do začetka devetdesetih let.

Grdina nam ponudi svež pogled na slovensko vztrajanje v konservativnem klubu Karla grofa Hohenwarta, kot glavnem stebri znamenitega »železnega obroča«, na katerem je temeljila moč Taaffejeve vlade. Ta je monarhiji prinesla stabilnost, slovenski narod pa osvobodila pritiska nemških liberalcev in mu omogočila prehod iz etnografskega fenomena v politični narod z izoblikovano strankarsko sceno. Grdina meni, da »demokratizacija Francjožefovega cesarstva dejansko nikoli ni prerasla v pravo vladavino (večine) ljudstva«, za kar pa razloga »ne gre iskati samo v sporih in spopadih med številnimi narodi, temveč tudi v 'starosvetni' mentaliteti velikega dela političnih elit in dvora«. Njegova kritika sega še dlje v ugotovitvijo, da »demokraciji v podonavskem imperiju ni bil priznan status načela, temveč je veljala le za sredstvo v političnem boju«.

A tudi tako obarvani demokratizacijski procesi so v končni fazi voditeljem slovenskega naroda vendarle omogočili aktivno sodelovanje v parlamentarnem in političnem življenju habsburške monarhije, še zlasti po uvedbi splošne in enake volilne pravice (1907). Biografski portreti prvakov, ki so poveljevali slovenskim političnim strankam, in njihovih nemških oz. renegatskih nasprotnikov, so ena od najbolj atraktivnih značilnosti Grdinove knjige. Ob tem izstopajo zlasti portreti glavnih liberalnih protagonistov Frana pl. Šukljeta, dr. Ivana Tavčarja in Ivana Hribarja, ter katoliško-narodnih voditeljev dr. Ivana Šusteršiča, dr. Janeza Evangelista Kreka in dr. Evgena Lampeta, ki so po zlomu slogaštva diktirali tempo deželne politike na Kranjskem. Njihova prevlada v osrednji slovenski deželi je sovpadla z vzponom agresivnih nacionalizmov na ravni države, ki je po Taaffejevem odhodu postala »talec najbolj neodgovornih nemškonacional(istič)nih elementov«, v končni fazi pa je »prav sledenje logiki (pan)germanskih skrajnežev« dunajske vladne kroge »pripravilo do dejanj, ki so povzročila izbruh I. svetovne vojne«.

Po mnenju Grdine Dunaj ni delal usodnih napak samo v notranji politiki, ampak se tudi diplomacija ni najbolje znašla na razgreti mednarodni sceni. Poraze, ki jih je doživel v boju za prevlado v italijanskem in nemškem prostoru, je cesar in kralj Franc Jožef poskušal kompenzirati z aktivno politiko na Balkanu. A tudi tu ni imel najbolj srečne roke, saj je poskus širitve habsburškega vpliva na jugovzhodno Evropo trčil ob »jugoslovanski Piemont« Srbijo. Načrte avstro-ogrskih vladnih krogov je še dodatno pokvaril razmah jugoslovanskega gibanja v slovenskih in hrvaških deželah, ki je glavna impulza doživelo z aneksijo Bosne in Hercegovine ter z balkanskimi vojnami. Grdina podrobno opisuje različne koncepte reševanja jugoslovanskega vprašanja, za katerega ugotavlja, da se je zaradi odlašanja, nasprotovanja in tudi nesposobnosti odločilnih faktorjev v monarhiji razvilo v najbolj usodno dilemo mnogonarodnega cesarstva.

V senci velikih dogodkov na Balkanu je v osrednji slovenski deželi Kranjski zavladala Slovenska ljudska stranka, ki sta jo Šusteršič in Lampe učinkovito instrumentalizirala za zagotovitev primata političnega katolicizma. Liberalno vodstvo ni bilo sposobno zaznati vseh razsežnosti sprememb, ki sta jih prinašala demokratizacija javnega življenja in politizacija širših slojev prebivalstva. Grdina posrečeno zapiše, da so Tavčarjevi liberalci »na lovorikah preprosto zaspali«, saj so menili, »da bo sodobnost mogoče podaljše(ati) v nedogled – in so se zato postopoma levili v pravcate konservatice«. Nasprotno

so Šusteršič in njegovi privrženci z zavzemanjem za splošno in enako volilno pravico »na Slovenskem v marsičem prevzeli prapor politične naprednosti«. Iz Grdinovih citatov v knjigi je lepo razvidna vsa paradoksalnost slovenskega strankarsko-političnega razvoja na prelomu stoletja: narodno-napredni liberalci so se povezali v koalicijo z nemškimi ustavovernimi veleposestniki in na koncu z nasprotovanjem demokratizaciji pristali na konservativnih okopih, nekdanji konservativci pa so se z doslednim uveljavljanjem kraščanskosocialnih načel in s poslušom za probleme t. i. »malega človeka« razvili v moderno krščanskodemokratsko stranko.

Šusteršič je kot »nekronani vojvoda kranjski« v svojih rokah v letih pred prvo svetovno vojno združil že skoraj neverjetno politično moč, ki jo je manifestiral tako na deželni ravni kot tudi v parlamentarnih bojih in zakulisnih pogajanjih na Dunaju. Kot ugotavlja Grdina, je bil Šusteršič edini slovenski politik, ki mu ni mogel do živega zloglasni »prastrah« pred nemštvom, ki so mu podlegali drugi strankarski prvaki. Politika Šusteršičevega kova bi se ne branila nobena resna stranka v takratni monarhiji; in če kdo od Slovencev iz staroavstrijskega obdobja zasluži naziv državnika, je to prav gotovo ravno Šusteršič. Njegova samozavest, avtoritarnost in brezobzirnost pri izpolnjevanju strankarsko-političnih ciljev pa mu niso nakopale samo cele vrste sovražnikov v vrstah nemških nacionalcev, ampak so vzbudile tudi odpor znotraj Slovenske ljudske stranke.

Na čelo upornikov se je na predvečer prve svetovne vojne postavil »ljudski tribun« Krek, ki je uspel potisniti Šusteršiča v politično izolacijo, kar Grdina zelo slikovito opiše na podlagi citatov iz dnevnikov Evgena Lampeta in knezoškofa Antona Bonaventure Jegliča. Zmaga Krekove struje, ki se ji je pridružil tudi štajerski prvak dr. Anton Korošec, odločilno pa jo je okrepil Jeglič, je v končni fazi pomenila tudi zlom avstroindinastičnega patriotizma na Slovenskem. Korošec se je znal spretno postaviti na čelo jugoslovanskega gibanja, ki je v temeljih zamajalo temelje starodavne monarhije. Z dinamičnim prikazom slovenskega slovesa od Avstro-Ogrske in vstopa v obljubljeni jugoslovansko deželo Grdina tudi zaključuje svojo monografijo.

Knjiga *Slovinci med tradicijo in perspektivo* ni zgolj svež pogled na slovenski politični razvoj druge polovice 19. in začetka 20. stoletja, ampak tudi zelo izviren prikaz pozne habsburške monarhije, ki je zaradi nerešenih narodnostnih nasprotij morala zapustiti zgodovinski oder. Grdina se je znal vživeti v duh časa in nam ga prepričljivo prikazati v vseh njegovih zanimivih razsežnostih. Napotilo, ki je običajno za zaključek tovrstnih recenzij, da je namreč knjiga obvezno čtivo za vse, ki študirajo in raziskujejo zgodovino habsburške monarhije, tokrat ne zadostuje. Grdinova knjiga je knjiga za vse, ki imajo radi zgodovino.

Andrej Rahten

Andrej Pančur, **V pričakovanju stabilnega denarnega sistema**. Celje : Zgodovinsko društvo, 2003. (Zgodovini.ce ; 1)

V slovenskem zgodovinopisju se je na področju ekonomske zgodovine v zadnjih letih zgodil velik premik. Raziskovalno polje se je razširilo, tematski obseg raziskav je postal pester kot še nikoli, hkrati pa je prišlo še do velikega metodološkega premika. Mlajše generacije gospodarskih zgodovinarjev so namreč pričele v svoj repertoar analitičnih orodij vključevati še interdisciplinarne prijeme. Ob doslednem upoštevanju običajnih zgodovinarskih metodoloških pristopov so se oprijeli tudi spoznavnih načinov, ki so jih izoblikovale druge stroke. V primeru gospodarske zgodovine je bila najbližja ekonomija. S svojimi spoznanji, zakonitostmi in neizčrpnim repertoarjem analitičnih orodij se je ponujala kar sama sebe. Interdisciplinarni pristop se je pokazal kot učinkovito sredstvo za odpiranje novih raziskovalnih tem.

V to miselno okolje se povsem umešča tudi knjiga Andreja Pančurja »V pričakovanju stabilnega denarnega sistema«, v kateri predstavlja monetarno politiko v Habsburški monarhiji in odzivih nanjo pri Slovencih od srede devetnajstega stoletja do izbruha prve svetovne vojne. Potreba po raziskavi monetarne politike se je kazala že dolgo časa, vendar je tematika dosledno ostajala ob strani. Veljala je za hermetično, naporno/zahtevno in predvsem za težko razumljivo v spoznavnem in interpretativnem smislu. Monetarni politiki ni bilo mogoče slediti oziroma jo razumljivo tolmačiti brez navezave na